

ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РЕГИОНАЛНЕ РАЗВИЈЕНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Основни задатак овог рада је да допринесе сагледавању достигнутог степена друштвено-економске развијености регионалних цјелина и регионалних неједнакости у развијености на простору Републике Српске. Циљ је да резултати истраживања могу да послуже као дио аналитичке основе за формулисање прикладне политике регионалног развоја Републике.

1. Проблеми оцјене развијености

Друштвено-економска развијеност одређене земље, или одређене административно-територијалне јединице (регије, општина и друго) унутар ње, установљава се на бази низа квантитативних и квалитативних обиљежја. Свако посматрано обиљежје парцијално објашњава развијеност и због тога представља компонентно обиљежје. Укупна друштвено-економска развијеност је синтетичко вишедимензионално обиљежје јединице посматрања (земаља, регија, општина и друго). С обзиром да је у конкретном истраживању развијености практично немогуће обухватити сва компонентна обиљежја, а нека квалитативна обиљежја је немогуће реално квантитативно изразити, оваква анализа се увијек своди на оцјену степена развијености јединица посматрања у њиховој међусобној компарацији. Разноимене вриједности у скупу компонентних обиљежја који се односи на скуп истоврсних јединица посматрања (скуп земаља, скуп регија и слично), могу да се, примјеном одређених статистичко-математичких модела класификације, трансформишу у неименоване величине и агрегирају у виду једног синтетичког (збирног) показатеља за сваку јединицу посматрања. Установљена величина синтетичког показатеља сваке јединице посматрања изражава њену развијеност према развијености одређене референтне јединице.

Динамичка (временска) анализа развијености једне изоловано посматране јединице (земље, регије, ...) на бази промјена вриједности компонентних обиљежја без агрегирања тих промјена у један синтетички израз, представља аутаркичан приступ проблему. И у случају када би код одређене јединице посматрања сва посматрана компонентна обиљежја чији нивои имају истосмјерно значење са нивоом развијености имала растуће трендове, постоји могућност да њен ниво вишедимензионалног синтетичког обиљежја (ниво укупне развијености) спорије расте него код неке друге (или других) јединице. Остварење овакве могућности означавало би заостајање у развоју прве јединице у односу

на другу. Типичан примјер прве јединице у овој претпоставци је бивша Југославија. Ова земља је до краја свога постојања остварила значајан напредак у развоју у односу на стање са краја пете деценије овог вијека, када је према неким главним компонентним обиљежјима била на приближно истом нивоу развијености са Јапаном и Шпанијом. Четири деценије касније, Јапан је једна од најразвијених земаља свијета, а Југославија једна од земаља у развоју. Југословенска пракса у том периоду била је да се упоређује стање развијености са својим стањем из педесетих година, а врло ријетко (осим у неким научноистраживачким радовима) са стањем у развијеним земљама. Практикована компарација показивала је да се остварује развој, али је прикривала чињеницу заостајања у развоју у односу на друге земље.

У истраживању друштвено-економске развијености, као вишедимензионалног обиљежја јединица посматрања, јављају се и нова сложена и значајна питања, као на примјер: број компонентних обиљежја која се могу обухватити истраживањем (ова обиљежја се често зову индикаторима или индикативним обиљежјима), начин изражавања њихове вриједности и релевантност. Број обиљежја је одређен расположивим подацима, односно могућношћу њиховог посједовања, и нема других ограничења. Што се тиче начина изражавања вриједности обиљежја, због објективности се прибјегава обиљежјима која се могу квантитативно изразити, а то значи да се мјере одређене појаве, процеси или субструктуре неких глобалних структура. Њихови репрезентанти у нумеричком изразу су тзв. индикатори или индикативна обиљежја. Она (обиљежја) треба да буду тако одабрана да на најбољи начин одговарају критерију везаном за циљ истраживања према коме (критерију) се одређује и њихова релевантност.

У досадашњој пракси истраживања степена развијености одређених територијалних јединица (у свијету и у нашој бившој заједничкој држави) примјењивани су различити критерији и према њима вршен избор релевантних индикативних обиљежја. Довољно су илустративна два примјера из свјетске праксе:

1. У бившем СССР-у је 1969. године упоређиван ниво развијености производних снага за 20 региона и на бази овог критерија (ниво развијености производних снага) оцијењен степен економске развијености региона. Ниво развијености производних снага одређиван је са три компоненте: индустрија, пољопривреда и транспорт са инфраструктуром. За сваку компоненту изабрана су репрезентативна релевантна индикативна обиљежја;

2. У циљу ранговања 90 земаља у развоју, према степену друштвено-економске развијености 1967. године, које је извела Конференција УН за трговину и развој (UNCTAD), Женева, 1969. године, узете су три групе обиљежја. Прво, и главно, обиљежје (прва група) је национални доходак по становнику. Другу групу (остали економски индикатори) чине: доходак из пољопривреде по активном пољопривредном становнику, потрошња енергије по становнику, учешће индустријске производње у националном дохотку, проценат непољопривредног становништва и извоз индустријских производа по становнику. Трећу групу

(социјални индикатори) чине: тираж листова штампе на 1000 становника, број љекара на 100000 становника, средње трајање живота, проценат примених становника старијих од 10 година и проценат ученика основних и средњих школа од становништва односних контингената. Нумерички синтетички показатељ, као квантитативни израз степена развијености сваке земље, израчунат је по познатом И-одстојању са груписаним обиљежјима и извршено ранговање посматраних земаља према степену развијености. Истраживање је поновљено 1970. године, са истим индикаторима и истим груписањем, али за 119 земаља (20 развијених и 99 земаља у развоју). Поред ранг-листе земаља према степену друштвено-економске развијености, оцијењен је и релативни значај сваке групе индикатора (њихов допринос) у информацији о степену развијености. Национални доходак по становнику је главни индикатор развијености, али ранг-листа земаља по величини овог индикатора није подударна са ранг-листом изведеном из свих посматраних индикатора. То значи да сам национални доходак по становнику није довољан индикатор за реалну оцјену степена развијености, као што није довољан сам ни било који други агрегат производње (друштвени производ, бруто национални производ, бруто домаћи производ, нето домаћи производ, нето национални производ). У оцјени степена развијености територијалних јединица (општина, региона и сл.) у оквиру једне земље агрегати производње могу да имају мањи значај него у оцјени степена развијености земље.

У бившој Југославији је први пут 1956. године Савезни завод за привредно планирање оцјењивао степен економске развијености срезова. Као критериј је узет степен развијености производних снага и одабрани су сљедећи индикатори: национални доходак по становнику, основна средства друштвеног сектора привреде по запосленом, катастарски приход по становнику пољопривредног сектора, проценат активног становништва од укупног, број километара путева на 100 км кв. површине, број км жељезничких пруга на 100 км кв. површине и проценат непољопривредног становништва.

Поред низа сличних истраживања у бившој Југославији, у Економском институту у Сарајеву израђена је студија "Класификација и категоризација република и аутономних покрајина према достигнутом степену развијености" (1978. године) У овој студији примјењен је комплексан критериј општег нивоа друштвено-економске развијености република и аутономних покрајина, а у оквиру њега три ужа критерија, и то: материјална основа развоја, основни ефекти материјалне основе развоја и животни стандард становништва. Индикатори материјалне основе развоја су: дужина савремених путева на 100 км кв. површине, садашња вриједност активних основних средстава по становнику и вриједност основних средстава по становнику. Индикатори ефеката материјалне основе развоја су: друштвени производ по становнику, интерна акумулација по становнику и број запослених у друштвеном сектору на 1000 становника. Индикатори животног стандарда су: образовни ниво становништва изражен као учешће запослених са вишом и високом школом у укупном становништву, број љекара на 10000 станов-

ника и потрошња електричне енергије у домаћинству по становнику. Запажа се да је од девет одабраних индикатора осам доведено у везу са становништвом да би се нагласио значај двоструке улоге становништва у друштвено-економском развоју.

Претходно навођење критерија и избора индикатора развијености учињено је из два разлога. То су: 1.) да се укаже на важност теоријских ставова у томе погледу и сложеност истраживања друштвено-економске развијености земаља или административно-територијалних јединица у оквиру њих и 2.) да се каже да се за оцјену степена друштвено-економске развијености одређених територијалних јединица у оквиру Републике Српске (општине, регије, рубна подручја, полови раста и друге) не може примијенити ни један комплексан и конзистентан модел синтезе вриједности веће индикатора развијености у један синтетички израз степена развијености као што су коришћени у наведеним и сличним случајевима. Основни разлог је што не постоје одговарајућа статистичка основа. Увидом у званичне податке који постоје и могу се користити (подаци државне статистике, ПИО, Завод за запошљавање, Српска државна банка) дошло се до сазнања да има врло мало података о индикаторима који директно (истосмјерно) објашњавају развијеност, као на примјер: друштвени производ или национални доходак за општине, број радних мјеста, техничка опремљеност производње, инфраструктурни објекти и капацитети, инвестиције, запосленост, образовање становништва, здравствена заштита становништва, услови становања и друго. Расположиви подаци о неким индикаторима имају супротно значење од развијености и у суштини показују неразвијеност, као на примјер: подаци о незапосленим, подаци о броју пензионера, подаци о избјеглом и расељеном становништву и други. Додатни проблем је што територијалне јединице посматрања веће од општине нису прецизно одређене (регије нису административно одређене). У постојећим околностима, једино што је могуће учинити је да се сагледа стање неких индикатора развијености (или неразвијености), за које се могу обезбиједити званични подаци, и на основу тога одредити положај сваке територијалне јединице у односу на остале и у односу на Републику као цјелину. На овај начин добиће се одређена слика о мањој или већој развијености територијалних јединица у оквиру Републике, што може да послужи за формулисање циљева и мјера политике регионалног развоја.

2. Општа оцјена развијености Републике Српске

Република Српска је наслиједила многобројне предратне, а посебно ратом настале, проблеме: економске, социјалне демографске и друге. Сада је у ситуацији да организје обнову, изграђује своју економску и социјалну структуру и започиње развој. Приоритетна је потреба да се у новим условима и на новим основама друштвено-економског уређења сагледају могућности и перспективе укупног развоја. Оцјена постојећег стања је полазиште у том послу. Расположиви званични подаци показују следеће стање:

1.	Површина по Дејтонском споразуму стварна	25053,21 км кв. 24816,70 км кв.
2.	Број општина	64
3.	Број насеља преко 10.000 становника (1991.год.)	2625 15
4.	Број домаћинства (1996.год.) избјегличких	410173 132298
5.	Број становника према попису 1991. год. према процјени (матр 1996.) избјегла и расељена лица (1996.год)	1623842 1391593 419879
6.	Густина насељености 1991. год. 1996. год.	65,45 стан./км кв. 56,09
7.	Просјечна велич. домаћинства	3,4 чланова
8.	Активно становништво (1996.год.)	593000
9.	Број запослених (31.12.1997.год.)	244267
10.	Лица која траже запослење (5.8.1998.)	142451
11.	Број корисника средстава ПИО (29.7.1998.)	161807
12.	Број индустријских предузећа неоштећених у рату оштећених више од 50%	389 244 21
13.	Број запослених у индустрији (1991.) Број запослених у индустрији (1995.)	145361 77496
14.	Друштвени бруто производ (1997.год.)	10,597 милијарди д
15.	Друштвени производ (1997.)	4,590 милијарди д.
16.	Народни доходак (1997.)	2,562 милијарди д.

Пуко препричавање наведених података био би сувишан посао. Они сами јасно показују стање посматраних појава. Због тога се у даљем тексту, на бази њих, изводи кратка анализа и општа оцјена развијености Републике Српске.

Дужина територије РС је 480 км, а просјечна ширина 52 км. То није мали простор. У Европи седам држава има мању површину од РС, а од држава насталих из бивше Југославије мања је Словенија и приближно једнака Македонија.

Просјечна насељеност, такође није мала али је значајно мања него што је била у бившој БиХ прије рата (85,3 стан/км кв.). У Европи има 10 држава чија је просјечна насељеност мања од насељености у РС (Андора, Бјелорусија, Естонија, Ирска, Исланд, Летонија, Норвешка,

Руска Федерација, Финска и Шведска). Посебна карактеристика је неравномјерност насељености простора.

Република Српска има већи број становника од девет европских држава, а од бивших југословенских република већи за око два пута од броја становника Црне Горе.

Општа активност становништва је врло ниска (општа стопа активности износи 42%, а у развијеним земљама просјечно 65%). Запосленост становништва и радне снаге је екстремно ниска (општа стопа запослености износи 17,5%, стопа запослености активног становништва 41% и стопа запослености радне снаге која се појављује на тржишту рада 63%) из чега резултира и екстремно висока незапосленост (стопа незапослености радне снаге на тржишту рада је 37%) у односу на развијене земље (у 15 земаља Европске уније просјечна стопа незапослености износи 10,1% и налази се у распону од 2,2% у Луксембургу до 18,8% у Шпанији).

Ниску запосленост прати релативно врло велики број корисника средстава пензијско-инвалидског осигурања (просјечно сваки девети становник је пензионер, а једном пензионеру припада 1,5 радника просјечно, што је око 2,5 пута лошији однос од предратног).

Укупну ситуацију отежава и чињеница да је свако треће домаћинство избјегличко и да 30% становништва чине избјеглице и расељена лица. Врло ниска привредна активност је амбијент у којем ова појава својом масовношћу и особинама представља огромно оптерећење укупном развоју.

Република Српска има велику понуду радне снаге за запошљавање, врло малу тражњу за радном снагом и врло ниске зараде запослених. Животни стандард становништва, у цјелини гледано, врло је низак, а за више од половине становништва могао би се окарактерисати као критичан. И поред значајнијег раста зарада у задње вријеме, вриједност "потрошачке корпе", која представља егистенцијални минимум за четворочлану породицу, скоро је три пута већа од просјечне зараде. То значи да би у РС бар три члана четворочлане породице требало да буду запослена па да имају просјечну зараду која би им омогућила животни стандард представљен садржајем "потрошачке корпе".

Ратна разарања довела су до изузетно тешких економских последица. Највише је страдала производња, а нарочито индустријска производња. Томе су допринијеле разне блокаде и санкције које су увођене Републици Српској. Дуже времена искључена из међународних токова и тржишта, привреда РС је у тоталном заостајању и у односу на привреду са којма је прије рата била на приближном нивоу. Неке садашње карактеристике привреде РС су: техничко и технолошко заостајање, смањено тржиште, производни програми великог броја индустријских предузећа су застарјели или су постали неадекватни због распада кооперантског производног ланца у коме су били заступљени, мањак високостручне радне снаге одређених профила и непостојање средстава за инвестиције. Постојећи привредни капацитети и велики број могућих радних мјеста везаних за њих у садашњем стању привреде представљају само потенцијал који би требало реално сагле-

дати и валоризовати. Сигурно је да сви постојећи капацитети са досадашњим програмима немају добру перспективу у будућем развоју РС и будућој трансформацији њене привредне структуре. Стање у производњи резултат је укупног стања у привреди и друштву. Низак ниво производње по запосленом (или по становнику) показује недовољност или неискоришћеност производних капацитета, незапосленост радне снаге, недовољност додатне вриједности (друштвеног производа) за покриће амортизације, зарада и разних друштвених потреба и друге појаве штетне за привреду и друштво.

Износи неких макроекономских показатеља, који имају значај главних индикатора економске развијености једне земље, у 1997. години били су

- друштвени бруто производ по становнику = 7618 динара или 1494 \$, ако се примијени просјечан курс из 1997. године 1\$=5,1 динар
- друштвени производ по становнику = 3300 динара или 647 \$ и
- народни доходак по становнику - 1842 динара или 361 \$

Биро Свјетске банке у Сарајеву је 1996. године посматрао износ бруто домаћег производа (пored материјалне производње укључене су и услуге), у 210 земаља и одредио интервале и границе за разврставање земаља по нивоу развијености на сљедећи начин: неразвијене земље (725 \$ и мање), доња група средње развијених земаља (726 - 2895 \$), горња група средње развијених земаља (2896 - 8955 \$) и високо развијене земље (8956 \$ и више). Према овој скали, Република Српска спада у доњу групу средње развијених земаља у коју спадају и : Федерација БиХ, СРЈ, Хрватска и Македонија.

Структуре формирања и распоdjеле друштвеног бруто производа су значајни показатељи стања привреде. У формирању ДБП 1997. године привредне области су имале сљедећа учешћа: пољопривреда и рибарство 35,6%, индустрија и рударство 32,7%, трговина 8,8%, саобраћај и везе 6,1%, грађевинарство 6,0% и свака остала област мање од 6%. У структури распоdjеле ДБП за 1997. годину материјални трошкови учествују са 56,7%, амортизација са 19,1% и народни доходак са 24,2%.

Учешће пољопривреде и рибарства у друштвеном производу (ДП) је 33,5%, а у народном доhotку (НД) 50,6%. Учешће индустрије и рударства у ДП је 28,0% а у НД свега 1,7%. Овако ниско учешће индустрије у стварању народног доhotка је резултат енормно високог учешћа материјалних трошкова (62,8%) и амортизације (35,9%) у друштвеном бруто производу ове привредне области. То потврђује већ исказан став о старости капацитета и лоше резултате пословања индустријских предузећа.

Значајно је учешће приватног сектора у стварању ДБП (40,5%, од тога 32,6% у пољопривреди и 7,9% у непољопривредним дјелатностима), ДП (39,8% од тога 30,9% у пољопривреди и 8,9% у непољопривредним дјелатностима) и НД (61,5% од тога 47,5% у пољопривреди и 13% у непољопривредним дјелатностима). Пољопривредна производња је традиционално везана за приватни сектор и њено високо учешће у

структурама наведених агрегата производње (ДБП, ДП и НД) у приватном сектору није изненађујуће. Међутим, релативно значајно учешће и непољопривредних дјелатности у агрегатима производње приватног сектора показује да је приватна иницијатива у привреди већ узела маха. То потврђује много веће учешће народног дохотка и много мање учешће амортизације у структури друштвеног производа приватног сектора него што су ова учешћа у структури друштвеног производа државног сектора.

На крају изложене анализе стања развијености, могу се извести следеће опште оцјене:

- Република Српска је релативно мала земља (посебно мала по броју становника) која спада у слабије развијене земље у групи средње развијених земаља;

- привреда, друштвене дјелатности и становништво трпе огромне последице рата;

- још нису створени услови за значајније промјене стања стагнације у развоју;

- постоје природни и створени потенцијали за даљи нормалан, па чак и убрзан, развој, нарочито: пољопривреде, неких грана индустрије, трговине, саобраћаја, туризма и других;

- за покретање развоја потребно је, првенствено, обезбједити: политичку стабилност, правну сигурност (лица, имовине и уговора), прилив капитала и спровести власничку трансформацију државних привредних капацитета.

3. Регионална развијеност

У Просторном плану РС од 1996. до 2015. године дефинисана је Концепција организације и коришћења простора до 2001. године. По овој Концепцији бржи развој се планира на релативно малим подручјима која су, првенствено, богата природним ресурсима за пољопривредну производњу и енергетику и природно погодна за изградњу и развој инфраструктуре (око 25% простора РС). То су: у сјеверозападном дијелу проширена зона Бање Луке у смјеровима Поткозарја, Лакташа и Градишке; дијелови долина Уне и Сане (од К. Дубице до Брчког и даље ка истоку); нова зона Српског Сарајева, која треба да буде повезана са сјевероисточним, источним и југоисточним дијеловима РС; дијелови долине Дрине (од Зворника до Милића и од Вишеграда до Србиња); простор ниске Херцеговине (око Требиња) и подручје Семберије и Мајевице. Наглашена је потреба бржег развоја и осталих подручја, а посебно подручја уз границе са сусједним ентитетом и државама.

Концепцијом су одређени и урбани центри: макрорегионални (Бања Лука и Српско Сарајево), примарни регионални (Приједор, Добој, Бијељина и Требиње), секундарни регионални (Брчко, Зворник и Србиње), субрегионални (Градишка, Мркоњић Град и Вишеград) и општински центри већег и мањег централитета. Неки од ових центара добили су посебно значајну позицију након рата, али им постојеће функције нису прилагођене садашњем и будућем значају (Добој, Бије-

љина, Српско Сарајево, Требиње). Предвиђа се развој око 160 урбаних центара од којих би око 60 били општински центри и око 100 секундарни општински центри.

Што се тиче административно-територијалне подјеле простора РС, до сада су званично одређена подручја и границе општина (64). У поменутој Концепцији организације и коришћења простора, дефинисано је шест регионалних цјелина са припадајућим општинама и дијеловима ранијих општина које се налазе уз границу са Федерацијом БиХ. То су: Санско-унска регија, Врбаска регија, Озренско-посавска регија, Семберско-мајевичка регија, Сарајевско-романијско-бирачка регија и Старохерцеговачка регија. Центри ових регија су: Приједор, Бања Лука, Добој, Бијељина, Српско Сарајево и Требиње. Анализа развијености региона и регионалних неравномјерности у степену развијености засниваће се на наведеној регионализацији, с измјеном припадности општине Трново из Старохерцеговачке регије у Сарајевско-романијско-бирачку регију. Користиће се и краћи називи регија по називима регионалних центара. Према томе, општине и дијелови неких ранијих општина чине следеће регије:

1. **Бањалучка**, са општинама и дијеловима ранијих општина: Бања Лука, Челинац, Градишка, Котор Варош, Лакташи, Кнежево, Прњавор, Србац, Мркоњић Град, Шипово, Кључ и Купрес;

2. **Приједорска**, са општинама и дијеловима ранијих општина: Приједор, Козарска Дубица, Нови Град, Крупа на Уни, Сански Мост, и С. Костајница;

3. **Бијељинска**, са општинама: Бијељина, Угљевик и Лопаре;

4. **Добојска**, са општинама и дијеловима ранијих општина: Добој, Дервента, Модрича, Теслић, Шамац, С. Брод, Петрово (Грачаница), Вукосавље, Маглај, Брчко, Пелагићево, Орашје, Травник, Калесија, Тешањ;

5. **Сарајевско-зворничка**, са општинама и дијеловима ранијих општина: Братунац, Шековићи, Сребреница, Склани, Зворник, Власеница, Милићи, Вишеград, Соколац, Рогатица, Хан Пијесак, Трново, Пале, Стари Град - С.Сарајево, Српско Ново Сарајево, Српска Илиџа, Илијаш и Рудо и

6. **Требињско-србињска**, са општинама и дијеловима ранијих општина: Србиње, Чајниче, С. Горажде, Требиње, Мостар, Берковићи (Столац), Љубиње, Невесиње, Калиновик, Гацко и Билећа.

3.1. Насељеност простора

Укупан простор Републике Српске је геометријски врло неправилан и рељефно врло шаролик. Рељеф, саобраћајна мрежа, распоред привредних капацитета, мрежа насеља, насљеђе предатног друштвено-економског развоја, изузетно масовне присилне миграције становништва у току рата и други услови и фактори формирали су садашње стање насељености простора Републике Српске. Основни подаци приказани су у табелама од 1. до 6.

Таб. 1.
Редосљед регија по величини

Р е г и ј е	Површине (км кв.)	%	Ранг
Бањалучка	6376,0	25,69	1
Требињско-србињска	5950,0	23,97	2
Сарајевско-зворничка	4684,4	18,83	3
Добојска	3561,0	14,35	4
Приједорска	2173,8	8,66	5
Бијељинска	1192,4	4,80	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	24816,7	100,00	-

Напомена: 22 мања насеља на дијеловима некадашњих општина: Гламоч, Дрвар, Жепче, Јајце, Коњиц, Кладањ, Лукавац, Олово, Петровац, Тузла, Србобран и Живинице, укупне површине 915 км² нису обухваћена. Извор: Просторни план РС, стр. 4.

Таб. бр. 2.
Редосљед регија по броју насеља 1996. год.

Р е г и ј е	Број насеља	%	Ранг
Сарајевско-зворничка	887	33,91	1
Требињско-србињска	619	23,66	2
Бањалучка	453	17,32	3
Добојска	308	11,80	4
Приједорска	217	8,30	5
Бијељинска	110	4,20	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	2616	100,00	-

Напомена и извор података: као за табелу бр.1

Таб. бр. 3.
Редосљед регија по густини насељености (стан/км²)

Р е г и ј е	1991.год.	1996. год.	Ранг
Бијељинска	115,0	115,2	1
Добојска	109,8	78,9	2
Приједорска	88,7	75,1	3
Бањалучка	74,5	73,2	4
Сарајевско-зворничка	63,9	50,4	5
Требињско-србињска	22,0	18,2	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	65,4	56,1	-

Извор: Попис становништва 1991, Републички завод за статистику БиХ (претходни подаци) и Процјене стан. (март 1996.), Републички завод за статистику Републике Српске.

Таб. бр. 4.

Редосљед регија по броју становника: 1991. и 1996.године(у 000)

Р е г и ј е	1991. година		1996. година		Ранг	
	Број	(%)	Број	(%)	1991.	1996.
Бањалучка	475	29,25	467,0	33,55	1	1
Добојска	391	24,07	281,1	20,20	2	2
Сарајевско-зворничка	297	18,29	234,2	16,83	3	3
Приједорска	193	11,88	163,3	11,73	4	4
Бијељинска	137	8,43	137,4	9,90	5	5
Требињско-србињска	131	8,07	108,6	7,76	6	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	1624	100,00	1391,6	100,00	-	-

Извор: као за таб. бр. 3.

Таб.бр.5.

Редосљед регија по величини промјене број становника 1991-1996.

Р е г и ј е	Величина промјене	Ранг
Добојска	- 109,9	1
Сарајевско-зворничка	- 62,8	2
Приједорска	- 29,7	3
Требињско-србињска	- 22,4	4
Бањалучка	- 8,0	5
Бијељинска	+ 0,4	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	- 232,4	-

Извор: подаци таб. бр.4.

Таб.бр.6.

Проценат избјеглица у укупном становништву.

Р е г и ј е	(%)	Ранг
Сарајевско-зворничка	43,6	1
Добојска	31,4	2
Требињско-србињска	29,6	3
Бијељинска	29,4	4
Приједорска	25,6	5
Бањалучка	24,4	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	30,2	-

Извор: подаци Републичког завода за статистику РС.

Из приказаног стања и насталих промјена могу се извести сљедеће глобалне констатације:

- Бањалучка регија је навећа и има највише становништва;
- Требињско-србињска регија је мало мања од Бањалучке, а има 4,3 пута мање становништва;
- Сарајевско-зворничка регија има највећи број насеља, што значи да је најгушће прекривена малим насељима;
- најгушће је насељена Бијељинска регија, а најслабије Требињско-србињска регија;
- највеће смањење становништва од 1991. године до сада има Добојска регија, а затим Сарајевско-зворничка регија, док Бијељинска регија има приближно исти број становника;
- велика помјерања становништва током рата и касније нису промијенила ранг-листу регија према броју становника 1991. године, а то значи да су се унутрашње миграције одвијале на релативно кратким дистанцама - највише по завичајном критерију;
- Сарајевско-зворничка регија има екстремно више избјегличког и расељеничког становништва у структури садашњег укупног становништва од осталих регија;
- анализа насељености простора по општинама (овдје није приказана) показује да у свакој регији већина општина има смањење становништва, али и чињеницу да у свим регијама, осим Добојске, има општина са порастом становништва.

3.2. Приказ стања и оцјене степена друштвено-економске развијености регија

У тачки 1. назначени су проблеми избора скупа индикатора развијености и извођења синтетичке оцјене степена развијености одређених територијалних јединица. Посебно је наглашен проблем недостатка података за Републику Српску и одређене територијалне или административно територијалне јединице у оквиру ње. Све то треба имати у виду као образложење за избор индикатора и начина извођења оцјене степена друштвено-економске развијености регија у РС. Распоживи подаци омогућили су да се посматра стање сљедећих индикатора развијености:

- активна основна средства по становнику,
- друштвени производ по становнику,
- општа стопа запослености,
- стопа запослености радне снаге,
- степен индустријализације и
- степен урбанизације.

Мали број јединица посматрања (регија) не дозвољава примјену неког од сложенијих статистичко-математичких модела за утврђивање квантитативног синтетичког показатеља развијености и ранговање (класификацију) јединица према степену развијености. Због тога ће се

примијенити једноставнији поступци за одређивање положаја сваке регије у односу на остале и Републику као цјелину.

Активна основна средства по становнику су индикатор стања врло битног елемента производних снага који представља елеменат материјалне основе развоја. Вриједности су приказане у табели бр. 7. и показују предатно стање.

Таб. бр. 7.

Редосљед регија према вриједности активних основних средстава по становнику 1989. године (000 дин.)

Регије	Осн. сред/стан.	Ранг
Требињско-србињска 1)	103,8	1
Бијељинска	56,5	2
Приједорска 2)	44,2	3
Добојска 3)	43,7	4
Сарајевско-зворничка 4)	43,5	5
Бањалучка 5)	40,7	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	48,6	-

Извор: Стат. годишњак Југославије, 1991, стр. 630. и 648.

1) без С. Горажда, 2) без К. на Уни, С. Санског Моста и С. Костајнице, 3) без Петрова, Вукосавља и Пелагићева, 4) без С.Н. Сарајева и С. Илиће 5) без Рибника.

Подаци показују доста уједначано стање по регијама и у односу на републички просјек, осим екстремно велике вриједности у Требињско-србињској регији. Ова чињеница је резултат постојања два врло скупа капацитета у оквиру ове регије (ТА Гацко и ХЕ на Требишњици). Исто објашњење је и за податак за Бијељинску регију (ТА Угљевик). Због тога је и републички просјек значајније повећан и излази из интервала вриједности за остале регије.

Друштвени производ по становнику је макроекономски показатељ (индикатор) резултата производње. Информација коју он пружа је квалитетнија што је јединица посматрања већа.

За оцјену степана развијености земље и регија користи се као један од главних индикатора. Вриједности су приказане у табели број 8. и показују предатно стање. Новији подаци за регије и општине не постоје

Таб.бр.8.

Друштвени производ по становнику 1988.год. (к.динара)

Р е г и ј а	Дрштв.произв./стан.	Ранг
Требињско-србињска	552	1
Бањалучка	437	2
Сарајево-зворничка 1)	405	3
Добојска	398	4
Приједорска	382	5
Бијељинска	350	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	417	-

Извор: СГ БиХ, 1990, стр. 343. - 351; 1) без Српског Новог Сарајева и Српске Илиџе

И поред тога што поједине регије имају другачије позиције на ранг-листи него на ранг-листи према основним средствима по становнику, општа констатација је да је постојала доста велика уједначеност регија према нивоу економске развијености. Дјелимично објашњење за екстремну вриједност у Требињско-србињској регији дато је у коментару табеле бр. 7. Томе треба додати и надтросјечно учешће индустрије у структури производње у овој регији. То није случај у Бијељинској регији која је због исподпросјечног степена инустријализације заузела шесто мјесто на ранг-листи регија према друштвеном производу по становнику. Значајно је да се напомене да је вриједност ДП/становнику на простору Републике Српске (417) била скоро једнака вриједности овог показатеља у цијелој тадашњој БиХ (414).

Друштвени производ није савршен показатељ нивоа (или степена) развијености малих јединица као што су општине. Добри примјери могу да буду Гацко или Угљевик. И поред тога, овај показатељ заслужује да се третира као један од важнијих и приликом оцјењивања степена развијености општина. Због тога се наводе општине које су имале ДП/становнику мањи од регионалног или републичког просјека.

Требињско-србињска регија: Србиње, Чајниче, Љубиње, Невесиње, Калиновик, а мање од републичког просјека: Невесиње.

Бањалучка регија: Челинац, Котор Варош, Лакташи, Кнежево, Прњавор, Србац, Мркоњић Град и Шипово, а исте и испод републичког просјека.

Сарајевско-зворничка регија: Братунац, Шековићи, Сребреница, Вишеград, Рогатица, Рудо, а исте су и испод републичког просјека.

Добојска регија: Добој (близу просјека), Дервента и Модрича, а испод републичког просјека наведене општине и Теслић.

Приједорска регија: Нови Град, а испод републичког просјека Приједор и Н.Град.

Бијељинска регија: Бијељина и Лопаре, а исте и испод републичког просјека.

Општа стопа запослености становништва (број запослених на 100 становника) је индикатор радне искоришћености становништва чији је значај посебан због тога што укупно становништво има двоструку улогу (произвођач и потрошач материјалних добара и услуга) у процесу укупне друштвене репродукције. Подаци су приказани у табели бр.9.

Таб. бр. 9.

Редосљед регија према запослености становништва (стање: 31.12.1997.год.)

Р е г и ј а	Број запосл.		Ранг
Требињско-србињска	25351	23,3	1
Сарајево-зворничка	47630	20,3	2
Бањалучка	90541	19,4	3
Приједорска	25566	15,7	4
Бијељинска	19013	13,8	5
Добојска	36165	12,9	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	244267	17,5	-

Извор: Подаци Републичког завода за статистику РС.

Подаци представљају слику лошег стања запослености становништва у РС (17,5%). Општа стопа запослености била је прије рата у БиХ 25%, а познато је да је ова бивша република тадашње Југославије имала ниво развијености испод југословенског просјека. Ниска запосленост изазива огромне економске и друштвене последице. Економске се испољавају у неоствареном друштвеном производу (или народном доходу), а друштвене се испољавају у разним видовима: низак животни стандард, велики дио становништва је социјално угрожен, потцијењена су професионална знања, расте незадовољство, опада морал, губи се повјерење у систем, а јављају се и друге негативне појаве. У Републици Српској је проблем ниске запослености становништва још сложенији због тога што око 30% тога становништва чине избјегла или расељена лица која скоро у цјелости спадају у социјално угрожену популацију.

У оквиру Републике постоје значајније разлике по мањим и већим подручјима (општинама и регијама). То што је у Требињско-србињској регији највећа стопа запослености, треба тумачити као резултат чињења да у овој регији индустријски капацитети нису значајније оштећени у току рата и да су радна мјеста у другим привредним областима скромног обима. Изузетно ниска запосленост у Добојској регији је резултат високог степена оштећености индустријских капацитета и губитка радних мјеста у главној привредној области прије рата. Бијељинска регија ни прије рата није предњачила у броју индустријских радних мјеста. У наредном тексту наводе се општине које имају општу стопу запослености испод регионалног или републичког просјека.

Требињско-србињска регија: Србиње, Невесиње и Калиновик, а испод републичког просјека Невесиње, Калиновик и Гацко.

Сарајевско-зворничка регија: Руго, С. Илица, Трново, Вишеград, Власеница, Сребреница, Шековићи и Братунац, а испод републичког просјека: Братунац, Шековићи, Сребреница, Власеница, Вишеград, Трново и Рудо.

Бањалучка регија: Челинац, Градишка, Котор Варош, Лакташи, Кнежево, Прњавор, Србац, а испод републичког просјека: Градишка, Котор Варош, Лакташи, Прњавор и Србац.

Приједорска регија: Приједор, а испод републичког просјека све општине осима С. Санског Моста.

Бијељинска регија: Бијељина која је и испод републичког просјек.

Добојска регија: Дервента, Шамац, Петрово, Теслић и Орашје, а испод републичког просјека су све општине осим С.Брода.

Стопа запослености радне снаге (% запослених од укупног броја радне снаге на тржишту рада која се састоји од запослених и незапослених који траже посао) је индикатор радне искоришћености другог битног елемента производних снага - људског рада, чији је извор радно најспособнији дио становништва (радна снага) који је обавезан да ствара средства и услове за егзистенцију цијелог становништва. С обзиром да људски рад, у комбинацији са осталим факторима, има повезујућу и водећу улогу у процесу производње, у савременој економској теорији укупно становништво и радна снага добијају све већи значај. Подаци су приказани у табели број 10.

У табели је приказан и апсолутни број незапослене радне снаге која тражи посао с циљем да се и у оваквом изразу сагледа један од највећих проблема у Републици Српској и у свакој регији. Незапосленост је у директном тумачењу индикатор неразвијености, али је у реципрочном изразу индикатор развијености. Због тога се у овој анализи посебно исказује број запослених на 100 незапослених. Суштински, вриједности овог односа имају исти смјер значења као и стопа запослености радне снаге

Табела бр.10.

Редосљед регија према запослености радне снаге (стање: август 1998.год.)

Р е г и ј е	Број незапосл.	Број зап. на 100 незап.	Стопа зап. рад.сн. (%)	Ранг
Бањалучка	40566	223	69,1	1
Требињско-србињска	14164	179	64,1	2
Бијељинска	10900	174	63,5	3
Приједорска	15705	163	61,9	4
Сарајевско-зворничка	30215	157	61,2	5
Добојска	30901	117	53,9	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	142451	171	63,2	-

Извор: Подаци Републичког завода за запошљавање и Републичког завода за статистику.

Напомена: Регионализација по филијалама Завода за запошљавање није подударна са овом регионализацијом.

Према приказаним подацима, Бањалучка регија има најповољнији однос запослености и незапослености радне снаге, док је Добојска регија у најнеповољнијем положају према овом односу. У земљама Европске уније овај показатељ износи просјечно 900, односно 90% изражено стопом запослености радне снаге. Наведени податак треба да укаже на врло висок степен неискоришћености радне снаге која се појављује на тржишту рада у цијелој РС (незапосленост близу 37%). Други дио активног становништва, који није формално (институционално) запослен и формално не тражи посао (око 200 хиљада), не представља у овом моменту директну понуду за запошљавање.

Ранг-листе регија према општој стопи запослености (табела бр. 9) и запослености радне снаге (табела бр. 10) се разликују. Ова друга прецизније и реалније показује степен радне искоришћености становништва због тога што је радна снага израз и резултат дејства више фактора (величине становништва и његових демографских, економских и других структура, развијености и сруктуре привреде, друштвено-економског система и других). Укупна радна снага на тржишту рада у РС (запослени + незапослени а траже посао) је 386,7 хиљада лица, а по регијама: Приједорска - 41271, Бањалучка - 131107, Добојска - 67066, Бијељинска - 29913, Сарајевско-зворничка - 77845 и Требињско-србињска - 39516. Стопе запослености у табели бр. 10 показују стање и различитости по регијама. Лако је уочљиво да Добојска, Сарајевско-зворничка и Приједорска регија имају нижи степен запослености "тржишне" радне снаге од иначе ниског степена просјечне запослености у РС

Степен индустријализације (број запослених у индустрији на 1000 становника) је индикатор који је традиционално до сада имао посебан значај на цијелом простору бивше заједничке државе због тога што је индустрија била главна привредна област у погледу запошљавања радне снаге и у погледу стварања друштвеног производа. Подаци о стању прије рата и након рата приказани су у таб.бр. 11.

Таб. бр. 11.

Редосљед регија према степену индустријализације

Регије	Запос. у индуст.		Запос. у инд. на 1000 становн.		Ранг	
	1991	1995	1991	1995	1991	1995
Сарајевско-зворничка	40913	16499	138	70	1	2
Требињско-србињска	16446	11243	125	103	2	1
Приједорска	19391	11378	100	70	3	2

Р е г и ј е	Запос. у индуст.		Запос. у инд. на 1000 становн.		Ранг	
	1991	1995	1991	1995	1991	1995
Бањалучка	34174	24018	72	51	4	4
Добојска	26411	9658	67	34	5	3
Бијељинска	8026	4700	58	34	6	3
РЕП. СРПСКА	145361	77496	90	56	-	-

Извор: Подаци Републичког завода за статистику РС, Подаци из Просторног плана РС и Стат. Годишњак Југославије, 1991, стр.639-640.

Подаци показују следеће:

- степен индустријализације на цијелој територији РС је у периоду од 1991. до краја 1995. године смањен за 38%;

- у 1991. години овдје дефинисане регије су биле јасно издиференциране према степену индустријализације. Сарајевско-зворничка регија била је на првом мјесту. Ова регија, Требињско-србињска и Приједорска регија чиниле су простор који је имао натпросјечан степен индустријализације садашње територије РС;

- до 1995. године смањена је разлика у степену индустријализације и измијењен редосљед регија према овом критерију, али су и даље Требињско-србињска, Сарајевско-зворничка и Приједорска регија изнад републичког просјека;

- највеће (натпросјечно) смањење степена индустријализације десило се у Сарајевско-зворничкој и Добојској регији (у обје по 49%), а затим у Бијељинској регији, што треба тумачити као посљедицу великих оштећења индустријских капацитета и изразито смањене индустријске производње из познатих разлога и

- чињеница да су Требињско-србињска и Сарајевско-зворничка регија задржале прво и друго мјесто означава да је на просторима ових регија индустрија без конкуренције најважнија привредна област. То потврђују и подаци о њеном натпросјечном учешћу у структури формирања друштвеног производа ових регија. У сличној ситуацији је и Приједорска регија. Због тога смањење степена коришћења индустријских капацитета и , као посљедица тога, смањење запослености у индустрији (смањење степена индустријализације) има посебно тешко посљедице у овим регијама.

Степен урбанизације (% градског становништва од укупног) је индикатор стања опште друштвено-економске развијености одређеног простора. Статистичка дефиниција града је доста сложена и обухвата много обиљежја која треба да има једно насељено мјесто да би имало статус града. Ни једно урбано насеље у РС у потпуности не задовољава критерије ове дефиниције. Због тога се у нашим условима градским становништвом сматра оно становништво које живи у општинским

центрама, без обзира на њихову величину и урбане садржаје. У таб. бр. 12. приказан је степен урбанизације непосредно прије почетка рата.

Таб. бр. 12.

Редосљед регија према степену урганизације (стање:1991.г.)

Р е г и ј а	% градског становн.	Ранг
Требињско-србињска	45	1
Бањалучка	43	2
Добојска	34	3
Приједорска	34	4
Сарајево-зворничка	31	5
Бијељинска	30	6
РЕПУБЛИКА СРПСКА	36	-

Извор: Први резултати пописа становништва 1991, Републички завод за статистику БиХ, 1991.

Од укупног броја градског становништва 1991. године (592852), у Бањалучкој регији је било 34%, у Добојској 22,3%, у садашњој Сарајевско-зворничкој 15,4%, у Приједорској 11%, у Требињско-србињској 10% и Бијељинској 6,9%.

Општине са високим процентом градског становништва (изнад просјека за РС) су: С. Ново Сарајево и С. Илица (скоро 100%), Брчко (76%), Требиње (75%), Бањалука (73%), Билећа (58%), Љубиње (56%), Пале (53%), Трново (53%), К. Дубица (44%), С. Брод (41%), Гацко (41%), Рогатица (40%), Србиње (40%), Соколац (37%) и Бијељина (37%).

Општине са ниским степеном урбанизације (20% и мање) биле су: Котор Варош (20%), Зворник (20%), Петрово (18%), Рудо (17%), Шековићи (17%), Прњавор (17%), Угљевик (15%), Сребреница (15%), Теслић (14%), Србац (14%), Лакташи (12%) и Лопаре (8%).

Градска насеља са 10.000 и више становника била су: Бањалука (142644), Брчко (41346), Приједор (34627), Добој (27579), Требиње (21810), Дервента (17722), С. Сарајево - дијелови Н. Сарајева и Илиће (16000), Градишка (16989), Зворник (14660), Србиње (14343), С. Брод (14045), К. Дубица (13700), Нови Град (13500) и Модрича (10498).

Избјегличко-расељеничке миграције су својом масовношћу створиле једно ново стање у просторном размјештају становништва и у величинама и структурама, првенствено, градских насеља.

Поједина ужа подручја, нарочито кршевита и уз граничне линије, значајно су испражњена, а у великом броју насеља, првенствено општинских цетара, значајно је повећан број становника. Тако је на једној страни остао демографски непокривен простор и неискоришћени одређени, макар само природни, ресурси, а на другој страни је створена нова ситуација која директно оптерећује градску инфраструктуру и социјалне фондове, смањује укупну активност становништва, повећава

понуду радне снаге за запошљавање у условима недовољности радних мјеста и производи друге посљедице.

Са жељом да се формира јаснија слика о насељености простора и степену развијености посматраних регија, у табели број 13. даје се преглед рангова регија према свим посматраним обиљежјима (индикаторима). Анализа рангова у овој табели у први план ставља запажање да се ни једна регија не издваја као посебно карактеристична (екстремно развијена или неразвијена) у односу на остале и у односу на републички просјек. У наредном тексту излажу се сажете оцјене о стању развијености сваке регије.

Таб.бр.13.

Преглед рангова регија према посматраним обиљежјима и индикаторима развијености

Величина територије	Регије и ранг					
	1	2	3	4	5	6
	5	1	4	6	3	2
Број становника	4	1	2	5	3	6
Густина насељености	3	4	1	2	5	6
Смањење броја становика	3	5	1	6	2	4
Проценат избјеглица у ук.ст.	5	6	2	4	1	3
Основна сред/становнику	3	6	4	2	5	1
Друштб. произв./становнику	5	2	4	6	3	1
Општа стопа запослености	4	3	6	5	2	1
Стопа запосл. радне снаге	4	1	6	3	5	2
Степен индустријализације	2	4	3	3	2	1
Степен урбанизације	3	2	3	5	4	1

У првом реду заглавља табеле регије су означене бројевима: 1. Приједорска, 2. Бањалучка, 3. Добојска, 4. Бијељинска, 5. Сарајевско-зворничка и 6. Требињско-србињска. Рангови су у колонама за свако обиљежје и индикатор развијености (задњих шест индикатора).

Приједорска регија: релативно мали простор натпросјечно насељен иако су се становништво и густина насељености значајно смањили у односу на стање прије рата; сваки четврти становник је избјеглица; основна средства по становнику, друштвени производ по становнику и степен урбанизације прије рата били су испод просјека територије садашње РС, а испод просјека је и запосленост становништва и радне снаге послје рата. Једино је степен индустријализације био и остао изнад просјека. Примарни регионални центар је Приједор, а општински центри већег централитета су Нови Град и Козарска Дубица. У циљу равномјернијег развоја Републике потребно је, првенствено, стварати услове за већу запосленост и развој неиндустријских дјелатности.

Бањалучка регија: релативно велики простор који заузима једну четвртину територије РС; натпросјечно насељена са скоро истом густином насељености као и прије рата; скоро сваки четврти становник је избјеглица; основна средства по становнику и степен индустријализације су испод републичког просјека, а друштвени производ по становнику, запосленост становништва и радне снаге и степен урбанизације су изнад просјека, што ову регију сврстава у развијеније подручје Републике; Бањалука је регионални, али и макрорегионални центар, субрегионални центар је Градишка, а могао би такав значај да има и Мркоњић Град, док су Србац и Прњавор општински центри већег степена централитета; у циљу равномјерног развоја РС потребно је повећати степен индустријализације ове регије.

Добојска регија: обухвата близу 15% територије РС; натпросјечно је насељена иако има највеће смањење становништва у односу на стање прије рата; скоро сваки трећи становник је избјеглица; сви посматрани индикатори развијености имају вриједности мање од републичког просјека, што показује да је ово слабије развијена регија у оквиру и релацијама РС, али није екстремно неразвијена у односу на просјек; примарни регионални центар је Добој, секундарни регионални центар је Брчко и центри већег степена централитета су Дервента, С. Брод, Модрича и Теслић; потребно је значајно повећање запослености, нарочито у индустрији.

Бијељинска регија: просторно најмање подручје (око 5% територије РС); најгушће насељена; има приближно исти број становника као и прије рата; скоро сваки трећи становник је избјеглица; основна средства по становнику и запосленост радне снаге су изнад републичког просјека, а остали посматрани индикатори развијености (друштвени производ по становнику, општа стопа запослености, степен индустријализације и степен урбанизације) су испод просјека. Примарни регионални центар је Бијељина; у циљу равномјернијег развоја Републике и бржег развоја регије, потребно је стварати услове за бржи развој агроиндустријског комплекса и повећавати степен урбанизације - нарочито даљом изградњом и развојем функција Бијељине као регионалног центра.

Сарајевско-зворничка регија: обухвата близу једне петине територије РС; густина насељености је испод републичког просјека; значајно је смањен број становника у односу на стање прије рата; има највише избјеглица у структури становништва (44%); општа стопа запослености становништва и степен индустријализације су изнад републичког просјека, а запосленост радне снаге и степен урбанизације испод просјека, док су друштвени производ по становнику и основна средства по становнику око просјечних вриједности за Републику; према посматраним индикаторима, има степен развијености приближан просјечном; регионални центар је Српско Сарајево које се обухватањем општинских центара: Српско Ново Сарајево, Српска Илица, Пале, Соколац, Рогатица и Трново постепено дефинише као будући макрорегионални центар; секундарни регионални центар је Зворник, сурегионални центар је Вишеград, а општински центри већег степена цен-

тралитета: Власеница, Милићи, Братунац и Сребреница; за бржи и свестранији развој потребно је: значајно повећати коришћење индустријских капацитета, подстицати развој других неиндустријских дјелатности и интензивирати урбанизацију простора, посебно изградњу С. Сарајева.

Требињско-србињска регија: обухвата скоро једну четвртину територије РС; врло ријетко је насељена; значајно је смањен број становника у односу на стање прије рата; учешће избјеглог и расељеног становништва у укупном је на нивоу републичког просјека (30%); сви посматрани индикатори развијености имају вриједности изнад републичког просјека, али то ипак не означава натпросјечан ниво укупне друштвено-економске развијености због тога што су сви индикатори везани непосредно или посредно за индустрију и становништво. Чињенице су да је ово велики ријетко насељен простор на коме се налазе два велика (и скупа) индустријска капацитета (ТА Гацко и ХЕ на Требишњици) који су значајно повећали нумеричке вриједности посматраних индикатора; примарни регионални центар је Требиње, секундарни регионални центри су Билећа и Гацко; за равномјернији и свестранији развој потребно је подстицати развој и других дјелатности (осим индустријских) за које постоје основне претпоставке.

Анализа степена развијености регија спроведена је путем агрегирања резултата анализе по општинама. Од укупно 64 општине у Републици Српској, једна четвртина (16) их се може окарактерисати као врло неразвијене. То су: Челинац, Котор Варош, Лакташи, Прњавор, Србац, Н. Град, Теслић, Лопаре, Братунац, Шековићи, Сребреница, Вишеград, Рудо, Власеница, Невесиње и Калиновик. Политика регионалног развоја РС треба да подручја ових општина и остала подручја уз гранични појас третира као приоритете у остваривању циља равномјерног развоја цијелог простора Републике. Супротан приступ развоју водио би у аутаркију (грчки: аутаркес-сам себи довољан), а то је, према досадашњим свјетским искуствима, економски и друштвено погрешан пут.

ЛИТЕРАТУРА

1. БАЗЛЕР, М., Класификација југословенских подручја по степену развијености са посебним освртом на неразвијена подручја, Југословенски институт за економска истраживања, Београд, 1967.
2. БЛАЖИЋ, М., Проблеми статистичког обухватања, анализе и класификације подручја по степену привредне развијености, Економски факултет, Сарајево, 1965.
3. ВЕДИШЧЕВ, А.И., Соизмерение уровне хозяйственного развития экономических районов СССР, Экономические проблемы размещения производительных сил СССР, Наука, Москва 1969.
4. ДРАГОВИЋ, В., Анализа динамике структура вишедимензионалних појава (докторска дисертација), Економски факултет, Сарајево, 1981.
5. ЂЕРИЋ, Б., Теорија и политика привредног развоја, Савремена администрација, Београд, 1997.
6. ЕКОНОМСКИ ИНСТИТУТ ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА У САРАЈЕВУ, Класификација и категоризација република и аутономних покрајина према достигнутом степену развијености, Сарајево, 1978.
7. ЗЈАЛИЋ, Љ., Људски фактор и развој, БМГ, Београд, 1996.
8. ИВАНОВИЋ, Б., Теорија класификације, Институт за економику индустрије, Београд, 1997.
9. ЈАКШИЋ, Д., Република Српска - простор, становништво и ресурси, Народна и универзитетска библиотека "Петар Кочић", Бањалука, 1995.
10. КУБОВИЋ, Б., Регионални аспекти привредног развоја Југославије, Загреб, 1961.
11. ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 1996 - 2015.
12. СТАЈИЋ, С. и други, Критерији и методи за мерење степена развијености неразвијених подручја Југославије (пројекат у оквиру макропројекта: Политика и методи развоја недовољно развијених подручја Југославије), Институт економских наука, Београд, 1971.
13. CSEH-SZOMBATHY, L., Composing Synthetic Indicators for International Comparisons of the Standard of Living, Scientific Conference of Statistical Problems, Budapest, 1961.